

פרופ' שמעון בודנהיימר ז"ל

חוקרים, מורים, תלמידים, חובבי-טבע וחק-
לאים רבים שמעו בתדהמה רווית יגון עמוק
על פטירתו ללא עת של הפרופסור שמעון
בודנהיימר בלונדון ביום ב' דראש-השנה
תש"ך, לאחר מחלה קצרה.

שמעון (פריץ) בודנהיימר נולד בקאלן, גרמניה, בשנת 1897 לאביו הד"ר מכס בודנהיימר, שהיה בשעתו אחד מראשי ההסתדרות הציונית העולמית ומתומכיו הנאמנים של הד"ר הרצל. לשמע דבר לידתו של התינוק שמעון, כתב הד"ר הרצל אל מכס בודנהיימר, בין השאר, לאמור: „מי יתן ויגדל הילד וידמה לאביו להיות הציוני הראשון של הדור השני“. ואכן, הבן שנולד עם הולדת חזון מדינת היהודים לא הכזיב כלל את התקווה שתלה בו החוזה הגדול. עוד בתקופת לימודיו באוניברסיטאות של בון ופרנקפורט פנה למקצוע האנטומולוגיה החקלאית, כלומר אל חקר בעלי-החיים המזיקים לגידולי החקלאות, מקצוע שלא היה מקובל כל-עיקר בקרב המשכילים היהודים בתקופה ההיא. הוא עשה זאת מתוך כוונה ומתוך ידיעה ברורה, כי ראשוני המתיישבים החקלאיים בארץ-ישראל זקוקים להדרכה מקצועית מדעית בשטח המלחמה במחלות ובמזיקים שתהא מבוססת על תוצאות מחקר החייב להיערך במקום, ולא נמצא אז איש בכל האינטליגנציה היהודית ברחבי העולם כולו שהיה מוכן לכך.

עם סיום לימודיו והכתרתו בתואר „דוקטור לפילוסופיה“, באוניברסיטה של בון בשנת 1921, נסע בודנהיימר למספר חדשים אל המוזיאון למדעי הטבע בהאמבורג כדי להרחיב ולהעמיק את ידיעותיו בהכרת משפחת כנימות-המגן. זאת עשה מתוך הנחה, שאמנם נמצאה אח"כ כנכונה ביותר, כי אלה הן המזיקים החשובים ביותר למטעים שבאזור הסובטרופי. בדרכו משם ארצה נשתהה עוד כמחצית השנה בפירנצה ובפורטיצ'י שבאיטליה, כדי להוסיף ולהשתלם בידיעת חרקי איזור היס-התיכון, מפי הפרופסורים בארלאזה וסילוואסטרי — בשעתם מגדולי האנטומולוגים בעולם.

המנוח הגיע ארצה בשנת 1922, כדי לכוון כאן את המחלקה לאנטומולוגיה בתחנת הניסיון החקלאית שזה אך הוקמה מטעם ההסתדרות הציונית, בתל-אביב, בראשותו של הפרופסור יצחק אלעזרי-וולקני (וילקנסקי) ז"ל. כאן מצא, מבחינת המדע האנטומולוגי, שדה בור, והיה עליו להתחיל מבראשית ממש. אמנם היו התחלות, שנעשו בידי חוקרים נועזים כאהרון אהרנסון וישראל אהרוני ז"ל, אך ברור שעיקר הנטל של חקר המזיקים הוטל על שכמו של בודנהיימר. והוא, במרצו הבלתי-רגיל אף בדור של חלוצים, בהעזתו המופלאה ובחריצותו המופתית — הקים לנו, הבאים אחריו, בניין לתפארת לארץ ולעולם כולו. היה עליו תחילה לאסוף את המזיקים, לגדלם, למינם, לזהותם, לתאר עשרות מינים חדשים ביניהם, לחקור את אורח חייו של כל אחד מהם ובהתאם לכך להציע לחקלאים שיטת הדברה יעילה. עדיין נבצר מאתנו להבין, כיצד הצליח אדם אחד לעשות כל זאת ובדייקנות כה מפתיעה, לפני שנצטרפו אליו אחרים כפרופסור צ. אבידוב וד"ר י. ריבנאי יב"א.

שבע שנות עבודתו הראשונות בתחנת הניסיון החקלאית הביאו לנו את הספר Die Schädlingfauna Palästinas, שיצא לאור בברלין בשנת 1930. ספר זה משמש עד היום ספרי-יסוד לכל אנטומולוג, מורה, חוקר טבע וחקלאי משכיל בארץ כבמזרח התיכון כולו. תוך חקירת ארחות-חיהם של חרקי ארץ-ישראל,

המזיקים והמועילים שבהם, הרחיב בודנהיימר את היריעה, ובכושר האנאליות והסינתזה הרעיונית העמוקה שלו הגיע לידי מסקנות הרבה יותר רחבות וכוללות בדבר השפעת גורמי החוץ השונים על גדלן והרכבן של אוכלוסיות החרקים, על מנגנוני ההתפרצות של "מכות" מזיקים, על התפוצה הגיאוגרפית של המינים השונים וכיוצא באלה. בכך הניח יסוד למדע חדש באיקולוגיה של בעלי-החיים — מדע הדינמיקה של האוכלוסיות. מבין התוצאות של מחקריו המדעיים בתחום האנטומולוגיה החקלאית נזכיר כאן אחדות, שכיום הן כבר בבחינת מושכל ראשון: העובדה שהארבה המדברי, הפולש אלינו אחת למספר שנים, מטיל את ביצו רק לתוך קרקע רוויה מים; או ההשפעה הקטלנית של השרב על חרקים מוצצים רבים; או התופעה שמלכת הדבורים בארצנו אינה חדלה להטיל אף באחד מחדשי השנה, בניגוד לאורח-חיה בארצות הקרה. גרגרי החיטה הספוגים גפרת-התליום, והמשמשים עד היום להדברת מכרסמים למיניהם — אף הם הוכנסו ארצה לראשונה בידי בודנהיימר, בעת מכת הנברנים הגדולה בשנות השלושים.

גולת הכותרת ביצירתו החקלאית של המנוח — היא ללא ספק ספרו "האנטומולוגיה של ההדרים", שיצא לאור בהולנד, בשפה האנגלית, בשנת 1951. זהו הספר הגדול והרחב ביותר שנכתב אי-פעם על נושא זה. מלבד היותו ספר שימושי לכל העוסק בפרדסנות ובאנטומולוגיה, הריהו נחשב גם בעולם כנכס רב איכות וכמות במדע הזואולוגיה הבין-לאומי, הודות לשיטות המקוריות שבהן נהג המהביר בניתוח הדברים ובהעלאת המסקנות הנובעות מהם, והודות לביסוס התיאורטי הרחב שהוא מציע להסברת התופעות הביולוגיות השונות המתרחשות באותו בית-גידול טבעי הנקרא פרדס הדרים. במיוחד אמורים הדברים, במסגרת זו, לגבי ליבונם של חוקי הטבע הקובעים את שיעור הצלחתה של פעולת הדברה ביולוגית באקלים כאקלימנו.

הכבוד, ההכרה וההוקרה הבין-לאומיים שהמנוח זכה בהם על הישגיו המפוארים במדע — הפכו, כמובן, גם למנת-חלקו של המדע הישראלי בכללו ושל המדע החקלאי במיוחד. על כן הביעה לו מדינת ישראל את הערכתה בהעניקה לו בשנת תשי"ד את פרס ישראל לחקלאות וטכנולוגיה, בעבור 30 שנות עבודה על עולם החי של ארץ-ישראל. אף כי אנו דנים כאן רק בתרומותיו לחקלאותנו — אי אפשר שלא להזכיר, כי אישיותו המדעית היתה רבת-אנפין. עוד בראשית ימי עבודתו המאומצים בסקר מזיקי החקלאות ובחקירתם ובהדרת החקלאים בשטח זה — עסק תוך התמדה עילאית גם בליקוט חומר רב ככל האפשר על ההיסטוריה של מדע האנטומולוגיה מימי קדם ועד ימי קרל ליניאוס. התוצאה — שני כרכים עתירי-אינפורמציה ותמונות מאלפות, בנושא שכמעט לא עסק בו איש לפני-כן. הוא אף הוסיף לחקור ולכתוב ספרים ומאמרים בשדה ההיסטוריה של מדעי הטבע וזכה לתהילת עולם גם בשטח זה, בהיבחרו לנשיא האקדמיה הבין-לאומית לתולדות מדעי הטבע. בעבודתו על מזיקי החקלאות לא הסתפק בחרקים בלבד; תוצאות עשרים שנות חקירותיו על גברן השדה הארצישראלי הן פרק מכובד באיקולוגיה ובפיסיולוגיה של בעלי-החיים ויסוד מוצק להצלחת המלחמה בהם. מורי הטבע והחקלאות בארץ חייבים תודה מיוחדת למנוח על שורה נאה של ספרי-לימוד עבריים, שטרח והכין בעבורם במקצועות הזואולוגיה הכללית, האנטומולוגיה הכללית, החי בארץ-ישראל, החי בארצות המקרא ומקורות לתולדות הביולוגיה וכן ספרים בשפה האנגלית על כנימות-העלה של המזרח התיכון (בשיתוף עם ד"ר א. סבירסקי) ועל איצריית האורנים (בשיתוף עם ד"ר ש. נוימרק). גם בספרי הלימוד הללו חרג בודנהיימר מהשגרה המקובלת בכתיבת ספרי לימוד מדעיים, בהשתדלו להעמיק אל שרשן של הבעיות, שבהן הוא מטפל, ולהאירן מצדדים שונים ורבים ככל האפשר, ולא להעתיק על הקורא שפע של פרטים ופרטי-פרטים שסופם לטשטש את התמונה הכללית הסינתאטית.

עם הקמת הפאקולטה לחקלאות של האוניברסיטה העברית, ברחובות, נמנה בודנהיימר עם מייסדיה וראשוני מוריה. הוא הניח אז את הבסיס להוראת מקצועות האנטומולוגיה החקלאית וגידול הדבורים בארץ ברמה אוניברסיטאית. תלמידים רבים קמו לו מאותו מוסד, והם ממשיכים כיום באותה דרך שהתווה להם. מנהג שגור הוא בידי רבים לתחום תחומים מובהקים בין מדע שימושי לבין מדע טהור ולהאיר פנים לכאן או לכאן. דווקא בימינו אלה, ימי ההתמחות (ספציאליזציה) הקיצונית, לעתים עד כדי גיחוך, כבר לא נותרו אנשי מדע רבי-אנפין כבודנהיימר המנוח, שעצם מפעלו הרוחני משמש הוכחה חיה וחותכת עד כמה נפסדת היא התחילה הנ"ל. בארבע-מאות חיבוריו המדעיים ובחמישים ספריו של בודנהיימר משמשים בער-בוביה המדע השימושי בצד המדע הצרוף התיאורטי, והנוסחות הנוקשות של מדעי הטבע המדויקים בצד הספירות הבלתי מוגדרות של ההיסטוריה, הפילוסופיה והספרות היפה, יצירות רוח האדם. אולי זהו סוד גדולתו והצלחתו ללא שיעור וללא דומה, שכן השימושי והצרוף אינם סותרים זה את זה, אלא אדרבה — הם משלימים ומעשירים זה את זה. אין איש עלול לדעת מראש, אם מחקר תיאורטי מסוים אינו עשוי להצמיח פירות מעשיים, או אם ניסוי בעל מטרה מעשית מוגדרת ומצומצמת לא יביא בעקיפין לגילוי תופעת טבע בעלת משמעות תיאורטית מובהקת. על כך העיר בודנהיימר עצמו באחת מהרצאותיו לפני סטודנטים באוניברסיטה: "איני יודע מי חייב יותר — האנטומולוגיה השימושית לאנטומולוגיה הכללית, או להיפך?"

למגינת לבנו נסתלק האיש מתוכנו קודם זמנו, ולנו לא נותר עתה אלא לקדש את זכרו ולהתברך בפעלו. הבה נקווה, כי דרך עבודתו ומפעלו המדעי, שאין דומה להם, ישמשו אות ומופת לבאים אחריו. אשריה של חקלאות ישראל המחודשת שזכתה לכך, שאישים כבודנהיימר עמדו ליד ערשה, ואשרינו אנו, דור החוקרים השני בארץ, שזכינו ללמוד תורה מפי ראשונים כמותו.